

NEDERLANDERS VAN NOORD TOT ZUID

Het Algemeen-Nederlands Verbond (ANV) en zijn archief

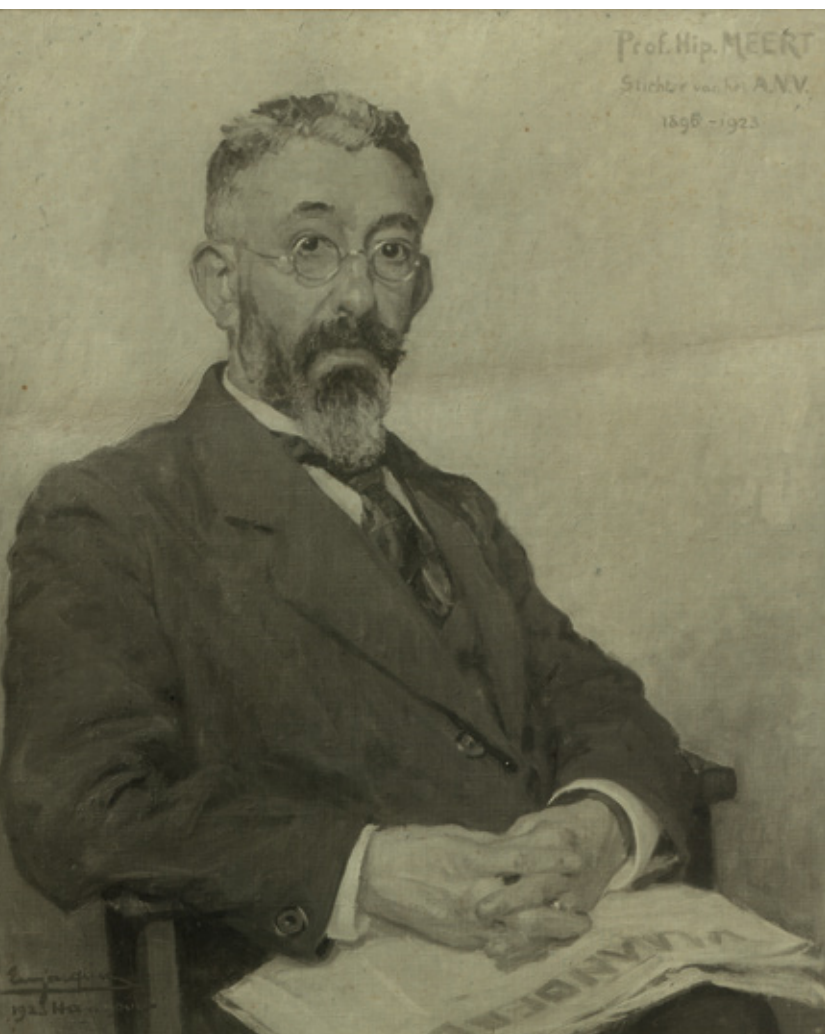
Het honderdjarig jubileum van het Algemeen-Nederlands Verbond (ANV) werd in 1995 gevierd in aanwezigheid van de Nederlandse koningin Beatrix en de Belgische koning Albert. Tot spijt van velen ging dit niet gepaard met een groots opgezette tentoonstelling of een *Gedenkboek* zoals dat verscheen bij het vijfde lustrum in 1923. In plaats daarvan verscheen onder de redactie van Pieter van Hees en Hugo De Schepper een boek getiteld *Tussen cultuur en politiek*. Een titel die illustratief is voor de breuklijn waarop het ANV in zijn bestaan heeft moeten balanceren. Met veelvuldig vallen en opnieuw overeind krabbelen als resultaat. Een breuklijn die trouwens lange

tijd gelijk liep met de landsgrenzen. De evenwichtsoefening tussen taal en politiek, tussen Nederlanders en Vlamingen, was al vanaf het ontstaan in het ANV aanwezig.

Vlaamse actie en Hollandse neutraliteit

Het artikel *Heeft de Nederlandsche taal eene toekomst* dat verscheen in het in Chicago uitgegeven tijdschrift *De Nederlander*, inspireerde de Vlaming Hippoliet Meert in 1893 tot het schetsen van de spreiding van de Nederlandstaligen over de wereld en de uiteindelijke oprichting van een Algemeen Nederlandsch Verbond op 27 april 1895. Zo luidt de historische canon tenminste. Historicus Frank van Berne contextualiseert die ontstaansgeschiedenis echter vooral binnen de Vlaamse beweging. Volgens Van Berne speelde de Vlaamsgezinde liberaal Meert met zijn initiatief in op de, ondanks de taalwetten van 1873 en 1883, nauwelijks gewijzigde positie van het Nederlands in België en de kansen voor een betere parlementaire vertegenwoordiging dankzij het algemeen meervoudig stemrecht. De rede die Meert op 27 april 1895 voor het Brusselse Kunstgenootschap De Distel hield, stelde dan ook de verspreiding van het Nederlands in alle aspecten van de Vlaamse samenleving voorop. De positie van de taal in (Noord-)Nederland werd daarbij als voorbeeld genoemd.

De oprichting in 1895 was echter een uitsluitend Vlaamse aangelegenheid en kende in Nederland slechts een bescheiden weerklink. In 1896 werd er wel een afdeling in Enschede opgericht, maar verder was er boven de Moerdijk geen activiteit te bespeuren. Dit in tegenstelling tot de zeer actieve lokale afdelingen in Vlaanderen. Het eerste hoofdbestuur was weliswaar paritair samengesteld uit Nederlanders en Vlamingen, maar had amper invloed. Het door Meert eerder in Gent gelanceerde tijdschrift *Neerlandia* groeide in 1897 uit tot een effectieve spreekbuis van het Verbond. In augustus van datzelfde jaar vond in Dordrecht het 24ste Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres plaats. Heel opmerkelijk riep de Nederlander Herman J. Kiewit de Jonge daar op tot de oprichting van een Algemeen Nederlandsch Taalverbond. De aanwezige Vlamingen, waaronder Meert, wezen hem echter op het bestaan van het ANV. De uitbreiding naar

Hippoliet Meert (1865-1924) op portret in 1923. [BE ADVN AC107]

Neerlandia, opgericht door Meert, werd in 1897 het tijdschrift van het ANV. [ADVN, WY9000357]

Nederland was vervolgens een feit en er werden drie groepen ingericht: Nederland, België (inclusief Frans-Vlaanderen) en Zuid-Afrika. In 1898 verhuisde de hoofdzetel van Gent naar Dordrecht en daarmee ook het leidinggevende gewicht in het ANV. De verschillende visies op het ANV zorgden voor een langdurige moeilijke verhouding tussen Nederlanders en Vlamingen in het Verbond. Terwijl Vlamingen hoopten op steun uit het Noorden voor hun ontvoogdingsstrijd, propageerde het Verbond politieke en levensbeschouwelijke neutraliteit die actieve steun uitsloot. De Nederlandse groep van het ANV keek, voortgaand op de verhoudingen binnen de Taal- en Letterkundige Congressen, eerder afstandelijk en zelfs paternalistisch naar de Vlaamse beweging.

De vrij neutrale doelstelling die het “*verdedigen van de taalbelangen door het verbinden van taalgenoten*” was, kwam in 1902 voor het eerst onder vuur te liggen. De aanleiding hiervoor lag echter niet in

Vlaanderen, maar bij de Boerenoorlog in Zuid-Afrika. Met nieuwe statuten wijzigde het ANV in 1905 zijn koers en streefde het voortaan in de eerste plaats naar het verdedigen van de handelsbelangen van de ‘Nederlandse stam’. Op die manier kwamen er ook ANV-afdelingen in de Nederlandse kolonies tot stand. De Vlaamse groep binnen het ANV had weinig boodschap aan dit economische verhaal en concentreerde zich vooral op de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit. Zo werd in 1907, op een algemene vergadering van de Groep België, de Vlaamse Hoogeschoolcommissie opgericht met Max Rooses als voorzitter en Hippoliet Meert als secretaris.

Groot-Nederlands of klein-Nederlands

De Eerste Wereldoorlog verlamde de werking van het Verbond. Het Nederlandse hoofdbestuur onder leiding van Pieter J. de Kanter nam afstand van het activisme in Vlaanderen als zijnde een binnenlandse aangelegenheid van België en zorgde zo voor een nieuwe interne tegenstelling. Verschillende radicale leden verenigden zich in De Dietsche Bond (1917) en later ook in het Dietsch Studentenverbond (DSV, 1922). Beide verenigingen propageerden de Groot-Nederlandse gedachte. Zich daartegen afzettend, bleef het ANV zich tijdens het interbellum manifesteren als een neutrale en zuiver culturele organisatie. Op die manier kon het de jaarlijkse subsidie van de Nederlandse overheid vrijwaren, maar verloor het zijn koepelfunctie. Het ANV had namelijk in Vlaanderen amper nog voet aan de grond en werd de facto een louter Nederlandse organisatie.

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bepleitte de pas benoemde voorzitter Jan de Vries het nationaal-socialisme en de aansluiting van Nederland en Vlaanderen. Dit stuitte bij de rest van het ANV op fel verzet en De Vries trad in 1941 noodgedwongen af als voorzitter. Het Verbond werd weliswaar door de bezetter getolereerd, maar kon niets anders doen dan

Pieter J. de Kanter bepaalde in het interbellum de strikt Nederlandse koers van het ANV. [BE ADVN AC107]

Boekverspreiding was één van de kernactiviteiten van het ANV en leidde tot eigen boekerijen en leeszalen, zoals deze in Lier. [BE ADVN AC107]

proberen te overleven. De publicatie van *Neerlandia* werd in 1943 opgeschort door papierschaarste. Enkel de afdeling Boekverspreiding bleef significant actief. De eerste naoorlogse jaren brachten geen koerswijziging ten opzichte van het interbellum. Het ANV bleef sterk Nederlands georiënteerd en het verlies van Nederlands Oost-Indië zwakte die tendens allerminst af. Op het einde van de jaren 1940 herleefde het ANV in Vlaanderen rond Maurits Van Gijsegem, wat in 1949 resulteerde in een nieuw Brussels afdelingsbestuur onder voorzitterschap van Willem Thelen. In de eerstvolgende jaren werden er afdelingen opgericht in Roeselare, Antwerpen en Leuven.

Nederland en Vlaanderen, samen in Europa

De jaren 1950 betekenden voor het ANV een nieuwe wending op organisatorisch en inhoudelijk vlak. Zo werd de werking geprofessionaliseerd door de aanstelling van een directeur en werd het verbondsbestuur meer democratisch gereorganiseerd door de ontbinding van de Groep Nederland en de rechtstreekse afvaardiging vanuit de afdelingen. In 1955 werden de eerste Visser-Neerlandiaprijzen uitgereikt. Herman L.A. Visser had bij testament de helft van zijn vermogen aan

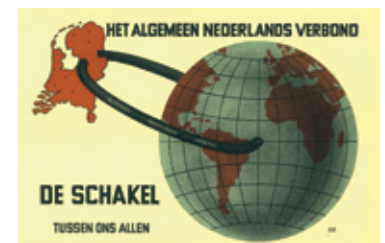
het ANV nagelaten. – De joodse Nederlander Visser beëindigde op 28 mei 1943 zijn leven om niet door de Duitsers te worden gedeporteerd naar de kampen. – Op basis van het testament werden er culturele, artistieke en persoonlijkheidsprijzen ingericht. Om die enig gewicht te geven riep het ANV commissies en jury's in het leven.

Op inhoudelijk vlak kon het ANV niet achterblijven bij de toenemende internationalisering. De oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) en vooral de Benelux noopten het ANV tot een herpositionering. Het zag in het Beneluxverdrag twee fundamentele gebreken: het was te Belgisch, dus te weinig Vlaams, en te economisch, terwijl het ANV liever een meer culturele invulling van de samenwerking vooropstelde. Op Europees niveau werd dan weer gepleit voor de positie van het Nederlands. Wat de Vlaamse beweging betreft, bleef het ANV een voorzichtige politiek hanteren en beperkte het zich tot steun aan de eisen waarover een brede consensus bestond.

Onder de leiding van algemeen voorzitter Frans Koote zette de organisatorische en inhoudelijke vernieuwing zich ook in het begin van de jaren 1960 verder. Het opgaan van het Erasmusgenootschap en het Genootschap De Nederlanden in Europa bracht personen als Remi Piryms, Arie W. Willemsen, Jan Meuwese en Johan Fleerackers in

De invulling die het ANV gaf aan de relatie Nederland-Vlaanderen reflecteerde in de weringscampagnes. [BE ADVN AC107 en VGCA112]

het ANV. Zij zouden in de daaropvolgende jaren hun stempel op het ANV drukken. In navolging van zijn leermeester Pieter Geyl pleitte Willemsen dat het ANV zich met de actie voor een algemeen-Nederlandse samenwerking moest aansluiten bij het Europese federalisme en bij de culturele autonomie van Vlaanderen in België ten nadele van het staatsnationalisme. Op basis van aanbevelingen na een onderzoek naar de organisatie en de structuur, het rapport-Dumon, werd ook de werking verder geprofessionaliseerd.

In de jaren 1970 en 1980 bleef het ANV ijveren voor een verdere culturele integratie tussen Nederland en Vlaanderen en de verspreiding van de Nederlandse taal en cultuur op internationaal vlak en lobbyde het daarvoor actief bij de politieke verantwoordelijken. Het meest succesvolle resultaat was de totstandkoming van het Taalunieverdrag in 1980. Het ANV verheugde zich dan ook dat de Nederlandse Taalunie *“de integratie van Nederland en de Nederlandstalige gemeenschap in België op het gebied van de Nederlandse taal en letteren”* vooropstelde.

Het ANV kende in die periode ook moeilijkheden. In 1978 stond het ANV aan de wieg van het Algemeen-Nederlands Congres (ANC). Het nieuwe contact-, studie- en documentatiecentrum hernam vanaf 1980 de Nederlandse congressen, die na de Eerste Wereldoorlog nog slechts sporadisch hadden plaatsgevonden. Zeventien permanente werkgroepen rond Nederlands-Vlaamse samenwerking zouden er gezamenlijk verslag uitbrengen. Het ANV kwam echter, mede door toedoen van gemeenschappelijk voorzitter Hendrik Fayat, in de schaduw te staan van het ANC en dreigde in 1986 zijn subsidie van de Nederlandse overheid te verliezen. Het onduidelijk onderscheid met het ANC, waarmee het de invulling van *Neerlandia* en het secretariaat deelde, noopte het ANV tot nieuwe toekomstplannen los van het ANC en een nieuwe conferentie onder de noemer *De Nederlanden Nu*.

Een nieuw profiel?

Onder voorzitterschap van André De Beul werd in 1995 niet alleen het eeuwfeest van het ANV gevierd, maar kwam dankzij actieve participatie van het Verbond ook het Cultureel Verdrag tussen Nederland en Vlaanderen tot stand. Door het wegvallen van subsidies, ging het ANC in 1997 opnieuw op in het ANV. Een aantal jaren later kreeg het Verbond echter eveneens een negatief subsidieadvies van de Nederlandse Raad voor Cultuur, omdat de verdiensten van de vereniging niet meer aantoonbaar waren. Kort daarna verloor het ook

Opening van het nieuwe ANV secretariaat in Den Haag op 19 september 1988: (vlnr) Luc Ceysens (Belgisch ambassadeur), Henk Waltmans (algemeen voorzitter ANV), Elco Brinckman (Nederlands minister), Jan Kits Nieuwenkamp (algemeen secretaris ANV), Evrard Raskin (voorzitter Vlaanderen ANV), en Han-Maurits Schaapveld (Nederlands ambassadeur). [BE ADVN AC107]

de Vlaamse subsidies. Het ANV reageerde in 2008 met een algemene reorganisatie onder leiding van voorzitter Bert van der Stoel. Deze herstructurering leidde echter tot een breuk met een Vlaamse groep ANV'ers die met een eigen organisatie verder gingen. Sindsdien zijn er in Vlaanderen twee ANV's actief. Ondertussen moderniseerde het ANV het tijdschrift *Neerlandia* en profileert het zich vandaag als een vereniging voor Nederlands-Vlaamse samenwerking. Daarmee probeert het opnieuw aansluiting te zoeken bij de actuele tendensen.

Het ANV-archief: van Den Haag tot Antwerpen

Op 28 oktober 1973 richtte Arie W. Willemsen een nota over het verbondsarchief aan het hoofdbestuur van het ANV. Daarin beklemtoonde hij het belang van het ANV voor de Vlaamse beweging in de periode voor de Eerste Wereldoorlog. Het archief was voor Willemsen onmiskenbaar een belangrijke bron voor het historisch onderzoek van de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging. Nog volgens Willemsen moest het archief tot 1945 publiek toegankelijk gemaakt worden voor onderzoek en ondergebracht worden bij een instelling waar de historische waarde van het archief het best tot zijn recht kwam. Die suggestie werd door het hoofdbestuur ter harte genomen, dat in 1974 het oudste deel van het archief (1898-1941) uit het secre-

tariaat in Den Haag naar het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC) in Antwerpen overbracht.

Helaas was het archief reeds in de jaren 1960 ten prooi gevallen aan een grote 'opruiming'. Bij de opheffing van de oude Stamboekerij in 1966 ging veel materiaal vanaf 1940 tot het midden van de jaren 1960 verloren. De oudere archieven bleven vanwege hun historisch belang of antiquarische waarde grotendeels gespaard van vernietiging.

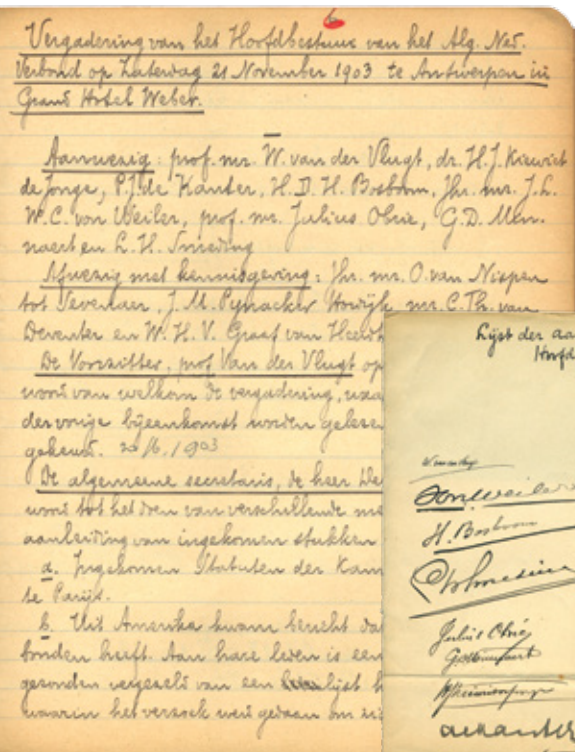
De archiefoverdracht van 1974 werd in de aanloop naar het jubileum van 1995 tijdelijk ondergebracht in het Katholiek Documentatiecentrum in Nijmegen. Daar werd het geïnventariseerd door historicus Frank van Berne. Ondertussen raakte het resterende verbondsarchief in Den Haag na de verhuizing van het oude kantoor aan de Surinamestraat naar de Jan van Nassaustraat enigszins in onbruik. Het ANV zocht naar een mogelijkheid om dit tweede deel van het archief in Nederland onder te brengen, maar o.m. het Nationaal Archief in Den Haag toonde geen belangstelling. In 1994 werd historicus en archivaris Pim van der Meiden aangezocht om dit tweede deel te schonen en te ordenen. Na de voltooiing hiervan in 1996 adviseerde hij, net als Willemsen in 1973, het archief over te dragen aan het AMVC in Antwerpen.

Bij de reorganisatie van het ANV in 2008 en een nieuwe verhuis van het verbondskantoor werd een bestemming gezocht voor een derde grote archiefoverdracht. Nogmaals werd naar Vlaanderen gekeken, waar het archieflandschap ondertussen grondig geëvolueerd was. Het AMVC profileerde zich nu in de eerste plaats als Letterenhuis en de archieven van vooraanstaande leden (o.m. André De Beul, Evrard Raskin, Odilia Vandenberghe en Arie W. Willemsen) en aanverwante organisaties waren gedeponeed in het ADVN. Het was dan ook een logische stap dat het ANV in 2008 contact nam met het ADVN om de derde archiefoverdracht, waaronder het archief van de Visser-Neerlandiaprijzen, in bewaring te geven. Meteen werd ook een akkoord gesloten over de overheveling van het ANV-archief van het AMVC/Letterenhuis naar het ADVN. Deze overheveling zal binnenkort plaatsvinden en alle delen van het historisch verbondsarchief in het ADVN samenbrengen.

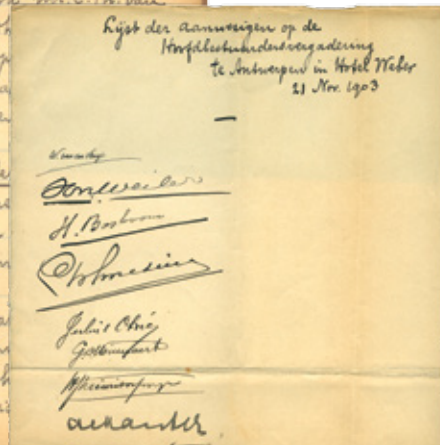

Het archief in het Letterenhuis belooft circa 51 strekkende meter en omvat volgens de inventarissen van Van Berne en Van der Meiden briefwisseling (1894-1941, 1950-1988), jaarverslagen (1940-1985), bestuursdocumenten (1899-1934, 1951-1992), personeelsdossiers (1946-1974), afdelingsdossiers (1948-1990), documenten over activiteiten zoals afdelingsavonden (1948-1990), tentoonstellingen (1934-1938) en films (1922-1941), documenten over bijzondere commissies zoals de Taalwacht (1912-1936), documenten over de Algemeene Nederlandsche Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer en andere organisaties (1915-1940, 1975-1990), het ANC (1979-1988), het financieel beheer (1902-1940, 1937-1990), de redactie van *Neerlandia* (zeer fragmentair 1904-1941), foto's en diverse uitgaven van het ANV en zijn afdelingen.

Het verwerkte archief in het ADVN (BE ADVN AC107) belooft dan weer circa 28 strekkende meter en omvat briefwisseling (1974-2005), jaarverslagen (1963-2005), organisatiedossiers (1908-2006), bestuursdossiers (1940-2001), documenten over de ledenwerking (1938-2002), personeelsdossiers (1960-2002), afdelingsdossiers

Notulen en aanwezigheidslijst van een vergadering van het hoofdbestuur in Antwerpen, 21 november 1903. [BE ADVN AC107, D15094(4/2)]

Algemene vergadering van de Groep Nederland in Rotterdam, 18 juni 1924. [BE ADVN AC107]

(1905-2005), documenten over het beheer van goederen (1939-2004), boekhouding en andere financiële dossiers (1937-2007), documenten over de organisatie van activiteiten (1879-1995), de Stamboekrij en de Boekverspreiding (1940-1994), het Visser-Neerlandia fonds (1954-1999), diverse werkgroepen en commissies (1978-2005), dossiers over samenwerkingsverbanden met o.m. de Nederlandse Taalunie (1974-2003) en de Algemeen-Nederlandse Congressen (1978-1995) en dossiers over *Neerlandia* (1968-1996).

Informatiecentrum (BHIC) worden er ten slotte meerdere documenten over het ANV in het Fonds Vlaamse beweging en het archief van Jan E. de Quay (1965-1979) bewaard.

Naar alle waarschijnlijkheid bevinden er zich nog talloze archieven over het ANV en zijn afdelingen bij personen die actief waren (of zijn) in het ANV of bij hun erfgenamen. In navolging van Arie W. Willemsen willen wij dan ook het belang van ieder archief over het ANV benadrukken en alle documenten over het ANV verwelkomen in het ADVN om deze professioneel te bewaren en te ontsluiten voor de toekomstige historiografie. [rc]

Bronnen bij deze bijdrage: F. van Berne, *Algemeen-Nederlands Verbond (ANV)*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 249-252; G.W. van der Meiden, Oude archieven van het ANV, in: *Neerlandia*, jg. 106, 2002, nr. 2, pp. 40-41; J. van der Velden, Met de voorzitter in gesprek..., in: *Neerlandia*, jg. 113, 2009, nr. 1, pp. 4-5; P. van Hees & H. De Schepper (red.), *Tussen cultuur en politiek. Het Algemeen-Nederlands Verbond 1895-1995*, Den Haag, 1995; www.anv.nl, www.anv-zvw.eu, www.archiefbank.be en www.archieven.nl.

Behalve in het Letterenhuis en het ADVN bevindt er zich nog dynamisch archief bij het ANV in Den Haag, maar eveneens bij de ANV vzw in Brussel (vanaf ca. 1980). Verder zijn er verschillende afdelingsarchieven verspreid geraakt over archiefinstellingen in Nederland en Vlaanderen. In het AMVB in Brussel bevindt zich het archief van de afdeling Brussel verzameld door Maurits Van Gijsegem. Het archief beloopt een halve meter en omvat over de jaren 1922 tot 1977 statuten, notulen, briefwisseling, ledenlijsten, documenten over *Neerlandia* en activiteitendossiers. Dezelfde archiefinstelling bezit ook het *Huldeboek* dat in 1905 door de afdeling Aalst aan Hippoliet Meert werd opgedragen. Het archief van de afdeling Gent afkomstig van Hippoliet Meert en Maurits Van Gijsegem wordt bewaard in de Universiteitsbibliotheek van de UGent. Het bevat hoofdzakelijk briefwisseling, uitnodigingen en programma's (1897-1965). Het persoonlijk archief van Hippoliet Meert over het ANV bevindt zich dan weer in het archief van de Koninklijke Academie voor Taal- en Letterkunde (KANTL) in Gent (1887-1914). In Nederland bezit het Nationaal Archief in Den Haag een stuk van het archief van de afdeling Nieuw Nederland in New York. Het Noord-Hollands Archief en het Historisch Centrum Leeuwarden hebben dan weer respectievelijk archief van de afdelingen Haarlem (1900-1969, circa 0,5m) en Leeuwarden (1907-1933, 1 archiefdoos) in hun collectie. In het Brabants Historisch

Lied van het ANV geschreven door Willem Gijssels en gecomponeerd door Emiel Hullebroeck, opgedragen aan voorzitter Kiewiet de Jonge in 1908. [BE ADVN AC107]